

16.

Hagemann, J.C.

Af de forvistes saga

14 kronikker

Bh. Tid. begyndt 24.3.27.

BORNHOLMS
LOKALHIST. ARKIV
J. NR.

1980-44

Af de forvistes Saga.

I.

I »Bornholms Tidende«s sidste Julenummer var ret udførligt omtalt nogle af de mest navnkundige Personer, der i længst svundne Tider har været forvist til Bornholm — sat i Fængsel paa Hammershus eller anvist Bopæl i Rønne under Kommandantens Tilsyn: Kongedatteren **Leonora Christina**, den hovmodige Hofdame Jomfru **Justine Cathrine Rosenkrans**, den fornemme Fru **Regitze Grubbe** og den unge Adelsfrøken **Anna Beate Schested**, fire højbaarne Kvinder med hver sin forunderlige Livsskabne.

Men mange andre er der — mærkelige Mennesker, nogle højt begavede, andre sindssyge eller forskruede — hver med sin interessante Historie —, nogle, der har været forvist til Bornholm, andre til Fæstningen Christiansø.

Længst tilbage i Tiden træffer vi den spanske Adelsmand fra Granada

Don Antonio de Sandoval,

født 1616, som — efter at have ført et temmelig omflakkende

Liv — i 1653 var bleven Sekretær hos den spanske Gesandt her i Landet, Grev Rebolledo.

Den stolte Gesandtskabsskretær klager allerede kort efter sin Ansættelse over, at han ikke faar den Løn, der er lovet ham. I »Kirkehistoriske Samlinger« er aftrykt Klage fra ham til den spanske Konge Filip den Fjerde, over, at han kun har faaet 80 Daler, medens Greve Rebolledo har tilsagt ham 300 Daler. Saaledes plejer Greven at spidse dem af, der hidtil har tjent ham, »og naar de gøre Indvendinger og sige, at de ville have det, som Eders Majestæt allernaadigst har bestemt for dem, saa handler han saaledes imod dem, at de blive nødte til at gaae deres Veie«.

»Jeg er nu 40 Aar og allerede graahaaret«, jamrer Sandoval og slutter med et: »Gud beskytte Eders Majestæt alle de Aar, som Christenheden har behov.«

Aabenbart var de spanske Finanser i en sørgelig Tilstand paa hin Tid, Gesandten fik selv kun lidt af, hvad han skulde have i Gage, og troligt nok har

han søgt at afknappe sin Sekretærs Løn.

Sandoval synes at have været en holdningsløs Karakter, der i sine Breve bevæger sig med en vis Velbehag i Bagtalsens urene Atmosfære; han har »øjensynlig været misundelig paa sin Herre og attraaet hans Titel og Embede. Han rager i Klammeri med en anden af Gesandten's Husfolk og bliver temmelig haardt saaret af et Kaardestød. En skøn Dag i Maj 1657 forlader han sin Tjeneste, flygter fra Gesandtskabsholigen og begiver sig hen til Professor **Peder Spormans** Hus, hvor han faar overladt et Kammer og holder sig »saa godt skjult der i to Aar og tre Maaneder, at kun Professorens Søn vidste Noget derom, endskjøndt der pleiede at komme mange Folk der i Huset«.

Han hævder selv, at han fødtes sin Tjeneste, fordi han troede, at han var Genstand for Forfølgelse for sine begyndende lutherske Sympatier. I hvert Fald gaar han nu over til den evangeliske Trosbekenndelse.

Sandoval beretter Filip den Fjerde om sin nye Tro og er naiv nok til at opfordre sine forrige Trosfæller i Spanien og specielt Kongen selv til at føl-

ge hans Eksempel. »Dersom Hans Majestæt vil forbyde Helligdyrkelsen i sine Riger og Lande samt Hostiens Tilbedelse og anden gruelig Overtro, vil han faa en ligesaa salig Død som sin berømmelige Stamfader, Keiser Karl den Femte.«

Ikke alene prædiker han Lutherdommen for den spanske Konge, Papismens mægtige Støtte, men han forsøger endog at omvende Paven selv og begynder sit Brev til ham (34 Kvartsider) meget stolt: »Efter Gud Herrens Villie, af Medlidenhed med dig og ledet af Christenpligt, sender jeg dig dette Brev, Pave Alexander.« Derpaa følger et Forsvar for Lutherdommen i dens Hovedpunkter, støttende sig paa Bibelsteder, Ytringer af Kirkefædrene og kirkehistoriske Kendsgerninger.

Ved Kongens Velvilje optages Spanieren 1661 som Alumnus paa Kommunitetet og faar endvidere aarlig 200 Rdlr. af Statskassen i Pension.

Efter Frederik den Tredjes Død synes man imidlertid i Skatkammeret at have glemt ham. Ganske vist bekræfter Christian den Femte hans Pensionsret, men i 1671 skriver han til Kongen, at hans Kreditorer plager ham uophørlig, og

at han ikke i sytten Maaneder har faaet en Skilling.

Han holder Taler og Foredrag »mod den pavelige Antichrist og den romerske Babel«.

»Da hans Sæder efter dansk Maalestok var altfor frie«, blev han forvist til Bornholm, hvor han døde 1678 som Statsfange.

En lærd Mand af fornem Byrd synes denne Spanier at have været, men unægtelig en urolig og besværlig Herre. Om hans Ophold herovre foreligger ikke nærmere Oplysninger.

Den Statsfange, som herefter skal omtales, var Præstesøn og hed

Peder Christian Frederiksen Piper,

født i Randers 1689, Student fra Fødebyen 1710 og teologisk Kandidat med fin Karakter i en Alder af 23 Aar.

Da han i 1714 var bleven udnævnt til residerende Kapellan ved Randers St. Mortens Kirke, foretog Sognepræsten, Proyst **Lyder Lassen**, Indsættelsen og havde til Tekst ved denne Lejlighed valgt Johs. 6,9: »Her er en liden Dreng, som har fem Bygbrød og to smaa Fiske; men hvad er dette til saa mange?« Unægtelig kunde denne Tekst jo anvendes smukt ved en Præste-

indsættelse, men Piper, som var lille af Vækst, misforstod Ordet, troede, at det var særlig møntet paa ham og kom derved paa Kant med sin Sognepræst og Provst.

Godt et Par Aar var Piper Kapellan i sin Fødeby, hvorefter han blev kaldet til Sognepræst for Udbyneder og Kastbjerg Menigheder i Randers Amt. Men dette Embede blev fradømt ham ved et ekstraordinært Landemøde 1729, og Dommen blev stadfæstet af Højesteret 1731.

Saa drog han med Hustru og Børn til Købehavn, slog sig her paa Pietismen i Haab om ad denne Vej at komme frem, men, hedder det, »han kunde ej skjule Skalken og begik igen mange Enormiteter« (5: uhorste Gerninger).

Saa blev den gale Præst for sine »urimelige og uchristelige Gerninger« dømt baade fra Kald og Embede og Kjole og Krave og forvist for Livstid til Christiansø, der paa hin Tid havde adskillige Statsfanger, som var dømt til »Arrest og Arbejde«.

Piper, der var gift to Gange, døde ovre paa sit Forvisningssted. C. J. Hagemann.

Af de forvistes Saga.

Johan Conrad Dippel.

En af de mest bekendte Statsfanger paa Bornholm er den tyske religiøse Sværmer, Lægen og Alkymisten Johan Conrad Dippel, hvis Billede vi bringer her efter et Kobberstik i Det kgl. Bibliotek. Han var født paa Slottet Frankenstein ved Darmstadt 1673, studerede Teologi, Medicin og Jura, førte et uroligt og udskejende Liv og begyndte under Navnet »Christianus Democritus« at udgive heftige Stridsskrifter mod Ortodoksien.

En sand Storm vakte hans kætterske Anskuelse. Han blev fordreven, var Genstand for mange Forfølgelser og maatte flakke om fra Sted til Sted. I flere Aar var han i Holland, indtil han 1714 flyttede til Altona — paa Foranledning af Grev Chr. Ditlev Reventlow, der interesserede sig for Guldmageri og allerede 1707 havde faaet Frederik den

II.

Fjerde til at give ham Titel af Kancelliraad.

Dippels urolige Væsen og Stridslust bragte ham dog snart paa Kant med Reventlow, mod hvem han endogsaa i en Skrivelse til Kongen selv rejste de mest ærekrænkende Sigtelser. Ja, heller ikke Grevinden blev skaanet. Og Magistraten i Altona beskyldte han i samme Skrivelse til Kongen for Ting, som var meget graverende.

Saa blev Dippel fængslet og anklaget og en Kommission nedsat for at dømme hans Sag. Dommen, der stadfæstedes af Kongen den 28. September 1719, lød paa, at Kancelliraadstiden skulde fratages ham, at hans Skrifter skulde offentlig brændes af Bøddelen, og at han selv skulde hensættes i Fængsel paa Livstid.

I Lænker paa Hænder og Fodder førtes han under Eskorte til København og derfra til Hammershus, hvor han

i Begyndelsen holdtes i strengt Fængsel: Pen og Blæk nægtedes ham, og hans Underhold var meget tarveligt. Men paa Forbøn af formaaende Venner formildedes dog senere hans Fangenskab, saa at han endog fik Lov at praktisere som Læge her paa Øen og fik en prægtig Sal paa Slottet overladt til sine kemiske Forsøg. For at indynde sig hos sine tidligere Velyndere skrev han en lille Afhandling om nogle paa Bornholm fundne Gudebilleder, hvorved han tillige fik Lejlighed til at komme med en fantastisk Udtydning af det tenderske Guldhorns Indskrift.

Hans Venner ikke blot i Danmark — f. Eks. Dronning Anna Sofie —, men ogsaa i Holland og Tyskland gik yderligere i Forbøn for ham, og 1726 blev han — efter syv Aars Fangenskab — frigiven mod at forpligte sig til ikke at vende tilbage til Danmark.

Han drog nu til Sverige, hvor han straks kastede sig ind i religiøse Stridigheder, hvorfor han allerede 1727 blev fordreven.

Trods Forbudet mod at komme tilbage til Danmark opholdt han sig saa en kort Tid

Johan Conrad Dippel
Alkymist og Sværmer
Christianus Democritus

i København, men det følgende Aar drog han til Tyskland, hvor han fandt et Tilflugtssted i Berleburg, hvor den Gang alle mulige forskellige Sekterer og Sværmere samlede. Her endte han sit ustadige Liv. Han døde 1734 — trods sin Spaadom om, at han skulde leve til 1808.

Den forunderlige Alkymist (Guldmager), der paastod ad kemisk Vej at kunne frembringe Guld, er forevrigt Opfinder af et Stof, der betegnes

Oleum animale Dippelii og gav Anledning til Opfindelsen af det saakaldte Berlinerblaat.

Hans religiøse Udviklingsgang, der førte ham fra Ortodoksien gennem Pietismen til en kritisk, skeptisk Individualisme, der gav sig Udslag i skaanseløse, fanatiske Angreb paa de bestaaende religiøse Livs- og Tænkeformer, gjorde ham til en af Rationalismens Forløbere.

Hans samlede Skrifter udkom efter hans Død i tre Bind.

Vilhelm Albert Lange.

Det næste Blad af de forvistes Saga finder vi en kort Omtale af i Edv. Holms fortræffelige Værk: »Danmark-Norges Historie under Christian VI«. I det Kapitel, der handler om Kampen imellem Pietismen og det ortodokse Parti, berettes om et anonymt Brev, der i Foraaret 1734 var sendt Kongen, Christian den Sjette, hvem Undersaatternes sjælelige Frelse som bekendt laa stærkt paa Sinde — greben, som han var, af den pietistiske Vækkelse. Brevet, der var dateret Rom, indeholdt nærgaaende Udtalelser mod Kongen selv, mod

Kongehuset, den religiøse Undersøgelseskommission og de pietistiske Præster.

Nærmere Undersøgelser ved Postvæsenet bragte det paa det rene, at Forfatteren var en Student Lange, og der blev nedsat en Kommission til at undersøge hans Sag.

Vilhelm Albert Lange var født 1705, Søn af Stiftsprovst, Magister Peder Lange i Kristiania, blev Student 1724 og ansat som Dekanus paa Klosteret i København.

Skønt han efter Kongens Ord havde forbrudt Ære, Liv og Gods, vilde denne dog skaae ham, naar han vilde aflægge Ed paa aldrig at tale til noget Menneske om sit Skandskrift. Lange blev blot forvist til Bornholm paa nogle Aar, »indtil han forbedrede sig«. Kongen lod aarlig udbetale ham 100 Rdlr. af Generalpostkassen til hans Underhold, ligesom ogsaa hans Moder fik en Pension paa 150 Rdlr. V. A. Lange døde i Rønne 1739, kun 34 Aar gammel.

C. J. Hagemann.

Af de forvistes Saga.

III.

Blandt de mærkelige og tragiske Menneskeskæbner, vi gør Bekendtskab med, naar Talen er om dem, der i svundne Tider har været forvist til Bornholm eller Christiansø, er den stridbare, forskruede Præst

Andreas Agerbech.

Han var en Hjulmagersøn fra Varde, født 1702, tog teologisk Embedseksamen 1727, ernærede sig derefter i nogle Aar som Huslærer i København og foretog med kgl. Understøttelse en Rejse til Halle. Efter sin Hjemkomst fra Udenlandsrejsen studerede han Lægevidenskab og indgav en Disputats for den medicinske Doktorgrad. Han fik dog ikke »Gradene«; Disputatsen blev forkastet.

I 1737 blev Agerbech kaldet til residerende Kapellan i Frederikshald i Norge, men kom her i en Religionsstrid med den lærde Provst Joh. Cold og

blev som Følge heraf kaldt ned til København. Her praktiserede han som Læge, endogsaa i Hofkredse, ja endog for Kongen selv og for Dronningens Søster, Enkefyrstinden af Ostfriesland.

Kongen, Christian den Sjette, der var syg baade paa Legeme og Sjæl, blev dog ingenlunde bedre ved Agerbechs Lægekunst — tværtimod: hans Lidelser blev værre, Feberanfaldene hyppigere, Nervositeten tiltog. Den filosofiske Agerbechs vildsomme og vidtloftige Lægemetoder betegnes af Historikere som halvførkyrte og svindelagtige.

Som en Slags Forvisning blev han 1739 kaldet til Sognepræst i Poulsker og to Aar senere forflyttet til det større Præstekald i Klemensker. Medens han var Præst her, blev det i Anledning af Kvægpesten her i Landet — for hvilken Born-

holm dog var fri — anordnet af Kongen, at der d. 9. April 1746 skulde holdes almindelig Faste- og Bededag over hele Riget. Ogsaa Agerbech holdt den nævnte Dag en Prædiken, som han sendte Kongen i Afskrift (foreligger i Det kgl. Bibliotek). Om dens Art faar man et Begreb alene af Overskriften: »De umælende Bæsters billige Suk over Landets ubændigste Synder«.

Det hedder bl. a. i denne Prædiken: »Den Skade, Landet nu lider paa sit Fæ, er intet andet end en Advarsel.« Som særlig ugudelige nævner han »Horkarle, Kromænd, gerrige Blodsugere, stadselige Møer i bundtede (s: brogede) Klæder og narriske Baand«. Efter hans Mening var ingen i Riget skyldfri undtagen Kongen.

Et Par Anekdoter om hans Opræden paa Prædikestolen: Simblegaardsmanden havde beklaget sig for ham over, at en ved hans Skov boende Husmand stjal saa mange Kæppe i Skoven. En Søndag kort efter fik Præsten fra Prædikestolen Øje paa Husmanden og hen-

vendte sig da til ham omtrent som saa: »Naa, Peder Hansen, er du der! Simblegaardsmanden har klaget til mig over, at du stjæler en Mængde Kæppe i hans Skov. Ved du ikke, at du ikke maa stjæle? Og hvi har du det behov? Efter Loven har en Mand Ret til at skære sig to Kæppe, naar han gaar igennem en Skov. Naar du nu hver Dag, du om Morgenen gaar ud til dit Arbejde, skærer dig 2 Kæppe, om Midt dagen, naar du gaar hjem, 2, naar du gaar ud igen atter 2, og paa Hjemvejen om Aftenen igen 2, saa har du saa mange Kæppe, som du behøver; hvi vil du da stjæle?»

En anden Gang henvendte han sig til en Mand, som brugte at bytte Heste, omtrent saaledes:

»Ih se! Jens Olsen, saa er du dog en Gang kommen her! Du bærer dig ellers net ad: bytte Øg og atter bytte Øg, og naar du saa ved din Øgebytning har drukket dygtigt og kommer paa Ryggen af det arme Dyr, hvordan teer du dig saa? (Her slog Præsten sit ene Ben over

Rækværket op til Prædikestolen og lod, som han red.) Ja, saa gaar det! Hælen i Siden paa Dyret! Hyt! hej! Hurra! op og ned og afsted, saa du maa skamme dig«.

Han udviklede sig i Stridigheder dels med sine Foresatte, dels med Øens Kommandant; saaledes blev han 1744 dømt til at bøde 50 Rdlr. for Opsætsighed. Ved hans Person og i hans hele Færd, baade i Ord og Gerning, var der noget raat og stødende, der gjorde ham yderst besværlig og ofte gav Anledning til Sagsanlæg mod ham, saa at han flere Gange var nær ved at blive dømt fra Embedet.

Omsider nødtes man — 1756 — til at forflytte ham til Christiansø, men da der herovre ingen Bedring indtraadte i hans Færd, maatte han allerede det følgende Aar nedlægge sit Embede; han blev afskediget for stedse.

Saa rejste han atter til København og forsøgte her at genoptage sin Lægepraksis, men da ingen nu vilde benytte den gamle Mand, kom han snart

paany tilbage til Bornholm, hvor han slog sig ned i Svaneke. Her døde han 1770 »i en ynkelig Forfatning«.

Andreas Agerbech har udgivet forskellige mere eller mindre mærkelige Lægebøger, bl. a.: »Huus- og Landapothek eller Anvisning for danske og norske Huusfædre og Huusmødre, til at anvende mange Ting i Naturen, især i Planteriget, til Sundhedens Vedligehold«. I »Adresseavisen« finder man i Aarene 1764—66 forskellige Artikler fra hans Haand: Om Universal-, Feber- og Slagbalsam, om Sygdommes Kuring og »Flere anatomiske Beviser paa, at de rigtige Curer skal forrettes derved: at opløse og afføre det Fordervode i Legemet«.

I sit Ægteskab med Karen Lütken havde Agerbech fire Søner og seks Døtre, af hvilke alle Sønerne og de fire Døtre var født i Klemensker. En af Sønerne, Otto Diderik Lütken Agerbeck, født 1747, gik som tolvaarig Skibsdreng med det asiatiske Kompagnis Skib »Kongen af Dan-

mark« og steg efter mange Rejser til Kaptajn i Kompagniets Tjeneste (død 1806). Denne Sø-kaptajn har udgivet »Kort og ukunstlet Beskrivelse over de vigtigste Begivenheder, som ere hendtes mig fra min Barndom, og de Hendelser og Anekdoter, som ere forekomne mig meest mærkværdige i de 44 Aar, jeg har faret til Søes«. Er Beskrivelsen »kort og ukunstlet«, kan det samme ikke med Rette siges om dens Titel.

De mange Fortrædeligheder, Regjeringen (og Befolkningen) havde haft af uduelige og uredelige Embedsmænd, der var sendt til Bornholm, skulde man tro maatte opfordre til en vis Hensyntagen ved Embedsbesættelser, men dette synes ingenlunde at have været Tilfældet: naar det gjaldt om at blive af med en besværlig eller uduelig Embedsmand andre Steder, kunde Bornholm være et passende Sted at sende ham til.

C. J. Hagemann.

Af de forvistes Saga.

IV.

Ogsaa den mærkelige Mand, der her skal omtales, var Sogpræst paa Bornholm for et Par Aarhundreder siden:

Conrad Friederich Gerlach.

Han var født i Kastellet i København af tyske Forældre 1692, var Student fra Herlufsholm, tog teologisk Embeds-eksamen 1717, var i nogle Aar residerende Kapellan ved Københavns tyske Garnisonskirke og blev saa 1727 kaldet til Præst i Vestermarie.

Medens han var her, skal han af og til have haft Anfald af Sindssyge, der gav sig Udslag i adskillige Urimeligheder. I hvert Fald gav han ikke noget folgeverdigt Eksempel.

I Rentekamrets Beretning af 1739 om Gildesboerne paa Bornholm hedder det, at det vilde være ønskeligt, som de paa Landet befindende og saa kaldede Gildeshuse maatte aldeles vende afskaffede og derimod Afgifterne at hjemfalde Skolerne, hvorved Indbyggerne fremdeles blev betagen nogen Lejlighed til Fylder og Drukkenskabs.

Videre anføres som Grund for deres Afskaffelse, »at de ikke fremdeles skal bruge saadanne Samlinger til at overlægge et og andet, som strider mod den skyldige Lydighed og Respekt, de bør have for den Øvrighed, Deres Majestæt haver sat dem. Hvertill de saa meget lettere animeres, naar en urolig Præst tager sig paa at være Skraaheer, hvorfor dog alle retsindige Præster haver en Afsky, og ingen paa hele Landet haver villet paatage sig det uden Præsten Gerlach i Vestermarie, som haver foregaaet samtlige Kaldsbrødre med et ondt Eksempel, idet han ikke har villet efterkomme hans Biskops Ordre, der befaler ham fremdeles at entholde sig fra saadanne, en Præst saa uanstændige Samlinger.«

Umiddelbart efter, at denne Beretning om Gildesboerne var afgivet, fik Præsten en Irettesættelse af Biskoppen for uanstændig Opførsel mod Kommandant Kruse, og faa Uger senere blev han ved kgl. Reskript forflyttet til et langt rin-

gere Embede: Ry Præstekald i Jylland.

Her blev hans Opførsel mere og mere stødende, saa at Biskoppen tilsidst maatte formane ham til at forandre sin forargelige Færd, da han ellers kunde forvente at blive afsat.

I Wibergs Præstehistorie hedder det:

— — »Siden derefter blev han ved Proces dømt 15 Rdlrs. Mulkt til Justitskassen; men, som han ikke godvilligt vilde betale den, befoel Amtmanden Fogden at gøre Udlæg i hans Bo. Han lod sig ogsaa indfinde med 4 Mænd, men, som Hr. Gerlach gjorde at den Modstand, han kunde, ansaa Fogden ham for afsindig og lod ham binde om Hænderne, medens han gjorde sin Forretning, og lod ham derpaa løse. Saasnaa Hr. Gerlach fik Strikken af den ene Haand, gjorde han al den Modstand, han kunde, for at beholde den paa den anden, og vilde ikke mere tage den af. Kom han paa Prædikestolen, viste han den frem og vilde derved bevise, hvad han uskyldigt maatte lide af onde Mennesker.

Endeligt gik han saavidt med sin Urimelighed, at Biskoppen derom maatte erindre ham, med Formaning, at forandre

sin urimelige og forargelige Opførsel; ellers kunde han vente sig at blive suspenderet.

Frasagde sig nu Embedet, rejste saa til København, beholdende Strikken paa, og søgte om et andet Brød.

Til sidst ansøgte han om, at blive hængt i denne Strikke, hvilken han hidtil som en Martyr havde baaret. Det fortælles ogsaa, at han indgav en Memorial til Kongen, om at maatte forundes saameget Egetræ af Kongens Skove, at han deraf kunde lade gøre 8 Ligkister til sig, Hustru og Børn, da han forudsaa, at de nødvendigt med det Første maatte alle dø af Hunger. Lærte aldrig rigtigt det danske Sprog. Saaledes kaldte han f. Eks. Almindingen for Allemanien.

Den urolige og urimelige Præst blev afskediget 1746. Det gik nu saa vidt med ham, at Regeringen hensatte ham som en Slags Fange paa Christiansø, hvor han døde 1754.

Til den lille Klippe, der indtil for et Aarhundrede siden almindelig blev benyttet som Forvisningssted, er knyttet mangan en tragisk Livsskæbne.

— — —

I de første Aar af Vestermarkepræsten Gerlachs Embeds-

tid var flere fornemme og kendte Personer landsforvist til Bornholm, saaledes den adelige Dame, af hvem vi her bringer et Billede:

Ingeborg Dorthea Holch, født Wind.

Adelsmanden Frederik Wind sendte i Aaret 1697 et Brev til Kommandanten paa Hammershus, Oberst v. Buggenhagen, i hvilket det hedder: ... »Dette medfølgende miserable Kreatur er vor Søster, som har haft sal. Gehejmerraad og Generalmajor Ejler Holch til Ægte, og som ikke alene i hendes Mandts Levetid, men endog siden har skikket sig saaledes (ved Overtrædelse af

det sjette Bud), at Hans Majestæt efter Familiens allerunderdanigste Ansøgning har expederet denne allernaadigste Ordre om Forvisning til Bornholm.«

Endvidere skrev den fornemme Adelsmand til Kommandanten, at det var ham bekendt, at Hammershus var i en slet Tilstand, hvorfor Kongen allernaadigst havde befalet, at »at Logementer til hende maatte tillaves paa Vor (Kongens) Bekostning«, og han bad derfor Kommandanten om med mindst mulig Bekostning »at lade lave to Kamre til«, i hvilke hun kan være i Varme, samt at indrette hende en Skorsten til at koge i.

Om hun nu fik dette paa selve Hammershus eller et andet Sted, vides ikke, siger J. A. Jørgensen i sin Bornholms Historie. Men hun opholdt sig her i Landsforvisning i hele 33 Aar, nemlig til sin Død i Aaret 1730.

En Datter af hende, Elisabeth Sofie Holch, giftede sig 1715 med Hans Rasmussen Marcher, Præst i Nyker i 28 Aar (født i Vestermarie 1684, død 1742), fra hvilket Ægteskab nedstammer en god bornholmsk Slægt, nemlig:

Ejler Holch Marcher, Sognepræst i Norge, gift (1747) med Hedevig Funch, Datter af Pastor Klemens Dideriksen Funch (Præst i Østermarie fra 1715 til sin Død 1732), havde Tvillingssønnerne Hans Ejlersen Marcher (Sognepræst i Olsker-Allinge 1787—98) og Klemens Funch Marcher (Kapellan i Østerlars-Gudhjem 1774—85).

Margrethe Elisabeth Marcher blev 1739 gift med Peder Koføed, Ejer af Koføedgaard i Østermarie.

Rasmus Marcher (født 1728, død 1797) var Købmand i Rønne.

Ingeborg Kristine Marcher blev gift med Ejleren af Kobbegaard i Østerlars, Hans Davidsen Leidring.

Som det gik den adelige Dame, Baronesse Holch, f. Wind, er det i gamle Dage gaet med flere andre: de blev ved Giftermaal indlemmede i bornholmske, borgerlige Familier.

C. J. Hagemann.

Af de forvistes Saga.

V.

Trist og tragisk, men eventyrlig og saare interessant er den Livsskæbne, vi i Dag skal omtale:

Baron Ludvig Rudolf Müller v. Aarwangen,

en stridbar, politisk Eventyrer, der tilbragte sine sidste fjorten Aar som Statsfange paa Christiansø.

Hans Forfædre hører til de fornemste og mest ansete Slægter i Schweiz. Han var født 1775 paa det fædrene Gods ved Bern. Faderen — Albert v. Müller — var Medlem af det gehejme Raad i Bern og Landfoged i Aarwangen. Forholdene i Hjemmet var ingenlunde lykkelige. To Aar efter Sønnens Fødsel fik Faderen udvirket Skilsmisse fra sin Hustru paa Grund af Ægteskabsbrud, og den anden Søn, der fødtes ham, vilde han ikke erkende som sin egen. Rudolf ansaa sig som sine Foreldres eneste Barn og kaldte sig selv den

sidste af Slægten Müller v. Aarwangen.

I en ung Alder indtraadte han i Hæren, blev allerede som 18-aarig Adjutant, avancerede snart til Oberst, var glødende Patriot, forbitret Fjende af Franskmændene, sendtes 1805 til Napoleon for at forhandle om militære Anliggender. I 1809 sendtes han atter til Napoleon for at lykønske denne i Anledning af Wienerfreden, og det overdroges ham af Kejseren at udarbejde en Generalplan bl. a. til Schweitzergardens Organisation.

Den betydelige Rolle, han spillede i sit Fædrelands Historie, skal imidlertid ikke omtales her. Hensigten er kun — efter et Overblik over hans tidligere Liv — at belyse hans lange Fængselsliv i Danmark, navnlig som Fange paa Christiansø, og Aarsagerne hertil.

Müllers voldsomme og tøjløse Sind, hans Trættekærlighed og Pirrelighed bragte ham i

Strid med Alverden. Han var en Mand med mange Kundskaber og betydelig Verdensdannelsen — i lige Grad det tyske, franske og engelske Sprog mægtig. Men der var ikke saa lidt Landsknægteblod i denne omstrejfende politiske Eventyrer og hidsige Hugaf, der slog om sig til alle Sider — en mærkeligt sammensat Natur, imponerende af Ydre, præget af Verdensdannelsen og personligt Mod, men en stridbar Eventyrer. Halvsjette Pod var han høj, havde et ovalt Ansigt, kastanjebrunt Haar, en høj Pande, blaa Øjne, en stærkt fremspringende Ørnenæse og en rund Hage.

Allerede 1808 havde han i Bern en Duel, blev let saaret, maatte vandre i Fængsel, men unddrog sig Straffen ved Flugt og gensaa ikke senere sit Fædreland.

I Januar 1810 var Müller atter i Paris og modtog her Tilbud af Napoleon om at indtræde i den franske Hær som Brigadegeneral, men afslog det og blev kort efter fængslet i Strassburg. Herfra undslap han ved Flugt i November og begav sig til Wien, hvor han

havde Audiens hos Kejseren og blev vel modtaget, begav sig derefter til Sverige og tog Ophold i Gøteborg.

Baronen, der var en stor Dameven, traf her sammen med en tidligere Bekendt, Grev Lewenhaupt, i hvis Selskab han lærte en ung Dame at kende, til hvem Greven gjorde Kur. Müller tog heraf Anledning til at drille Greven med, at han troede sig elsket af alle Damer. Dagen efter afrejste han til London, hvor han tilbød Hertugen af Wellington sin Tjeneste, men erfarede her, at den engelske Konsul i Gøteborg i Stedet for at anbefale ham til de engelske Myndigheder tværtimod havde advaret disse indtrængende mod Baronen som en fransk Spion.

Saaledes advaret vendte han atter tilbage til Gøteborg, men blev her i Kronprinsens Navn belagt med Arrest, sad fangen i flere Maaneder, og da han efter sin Løsladelse erfarede, at det var Lewenhaupt, der havde bagtalt ham og forvoldt hans Udvisning fra England, sendte han straks Greven en Udfordring, som denne ogsaa modtog.

Müller foreslog, at Duellen skulde finde Sted i Danmark, Norge eller paa et engelsk Skib, men Lewenhaupt vilde kun yde ham Satisfaktion i Ystad, og bestemte en vis Dag. Baronen ankom til bestemt Tid og Sted, erfarede her, at Lewenhaupt vel havde indfundet sig, men atter var bortrejst.

En hel Uge blev Müller i Ystad uden at høre eller se noget til Greven. Saa fik han Paalæg om at forlade Landet.

I 1812 blev den prøvede Mand som engelsk Spion efter Napoleons Befaling hensat i Fængsel i Magdeburg og blev først befriet et Par Aar senere.

I September 1814 var han atter i England, og i 1815 deltog han frivillig i Krigen som Generaladjutant ved den tyske Generalstab.

Imidlertid — Baron Müller havde ikke glemt den Tort og Bagvaskelse, Lewenhaupt for flere Aar siden havde tilføjet ham, og i 1816 begiver han sig til Sverige for at søge Oprensning.

Hans spændende Livsroman former sig herefter — kort fortalt — saaledes:

Da det trods gentagne Hen-

vendelser til Ministeren ikke lykkes ham at faa Oprensning for den Krænkelser, der ved den tidligere Udvisning fra Sverige var tilføjet ham, og han erfarer, at Lewenhaupt er Ophavsmand til alle de ærekrænkende Rygter, der var udspredd om ham, lader han Munden løbe af med sig og bliver kort efter for anden Gang udvist af Sverige, tager Ophold paa Bellevue ved Skodsborg og sender herfra Grev Lewenhaupt en ny Udfordring, som denne ogsaa modtager.

Duellen finder Sted i en lille Skov ved Lunde huset en halv Mil fra København. Lewenhaupt skal overlade Baron Müller at vælge en af sine Pistoler. Fra hver Side skal aflyres ét Skud, hvormed Sagen er at betragte som afgjort.

»Gud er mit Vidne«, skriver Müller, »at jeg gerne havde skaanet min Modstander, om han end havde forsyndet sig nok saa meget mod mig, og alt længe havde jeg i Hjertet tilgivet ham. Alt hvad jeg kunde gøre, var at lade Pistolen svag, thi jeg kunde denne Gang ikke skyde i Luften, Forsynet vilde det anderledes.

Lewenhaupt bliver dødelig saaret i Brystet og køres til Hotel d'Angleterre, hvor han afgaar ved Døden 8 Dage efter.

Skønt indstændig opfordret af sin Sekundant om i det mindste for hans Skyld skyndsomt at forlade Byen, lader Baronen haant om denne Opfordring, viser sig paa offentlige Steder og praler højlydt om Kampens Udfald, ja, han begærer endog i en Audiens hos Kongen en Understøttelse til at rejse til England, idet han er saa fræk at paastaa, at han har gjort sig fortjent hertil, da han har dræbt en Svensker, en af Danmarks Arvefjender.

Regeringen kan nu ikke længere se gennem Fingre med Duellen, og Baronen bliver belagt med Arrest. En Kommission bliver ifl. kongelig Befaling nedsat og Müller dømmes til at hensættes indtil videre paa Fæstningen Frederikssort. »Vi kunne ikke«, hedder det i Kongens Ordre herom, »tilstede, at fremmede i vore Stater mere end vore egne Udersaatter trodse Lovene og ustraffet foretage Handlinger, for hvilke de anvende Livsstraf.

Inden sin Overflytning til det

Af de forvistes Saga.

VI.

Baron Müller v. Aarwangsens Fængselsliv paa Christiansø.

I Frederik den Sjettes Tid, for godt et Hundrede Aar siden, var Christiansø ingen hel lille Plads. Øen havde ca. 500 Indbyggere, d. v. s. lige saa mange som den nærmeste Købstad Svaneke. Havnen søgtes af over 300 Skibe aartligt. Her var indrettet et helt Regeringsmaskineri. Kommandanten, Overlods og Kommandør Hans Emanuel Wulff (født 1776, død 1857) var som en Konge over det lille Ørige og regerede enevældigt over baade militære og civile. Han residerede i sin smukke Bolig, hvorfra han havde Udsigt til alt, hvad der foregik i Havnen.

De andre Embedsmænd og Funktionærer var (1818) Auditor Carl Peter Vibe, Kompagnilejtnant Erik Torm Ellér, Artillerilejtnant Jo-

han C. Bille, Forvalter og Sekretær Thomas Ludv. Schrøder, Garnisonspræst Johan Slotsheim, Kirurg Joh. Chr. Nørgaard, en Skolelærer og Kirkesanger og en Lods kvartermester — ialt 84 Mand Besætning paa Fæstningen.

Den urolige Baron Müller v. Aarwangsens Ophold paa Øen, hvortil han ankom den 1. April 1818, blev som en Storm i et Glas Vand. Faa Dage efter hans Ankomst fik Kommandant Wulff, en hæderlig og veltjent Officer, der havde tilsat sin Førlighed i Slaget paa Rheden, Meddelelse om, at Baronens Husholderske, der snart ventede at føde sin Herre et Barn, havde forlangt at besøge ham paa Christiansø, og da det var nægtet hende, vilde hun fra Kiel forsegue en Landgang, som Wulff skulde formene hende.

Kommandanten fik en udførlig Instruks med Hensyn til Baronens Behandling. Der skulde holdes streng Vagt udenfor Arresten. Müller maatte ikke forlade sit Værelse uden Skildvagt efter sig og ikke opholde sig uden for Arresten efter Solnedgang. Han skulde holdes ude fra alt Samkvem med Øens Beboere, som kunde befordre hans Flugt. Det haardeste var, at han ikke maatte komme i Besiddelse af Skrivemateriale, »hvilket ikke behøvedes«, som det hedder, »da al umiddelbar Korrespondance er ham forbudt«.

Han fik anvist 1 Rdlr. Diæt-penge daglig, der blev udrodet af Fæstningens Kasse, samt frit Lys og Brændsel. I Følge Kommandantens Indberetning behøvede Fangen 1½ Rdlr. Sølv daglig, hvilket ogsaa blev ham bevilget.

Allerede i Juli meddelede Kommandant Wulff, at Müller er meget urolig og utilfreds, at han har begæret en ny Overkrigskommission nedsat for at undersøge hans Sag og vil fø-

res til København eller Kiel. Han er fremkommet med et Andragende, fuldt af ondskabsfulde Sigtelser og Krænkelser mod Kongens Ministre, og klager over, at Kommandanten har hensat ham i en anden Arrest, nemlig Hovedvagtens Officersstue, og efter hans Formening behandlet ham uanstændigt.

I Juni oprettede Müller sit Testamente. Det hedder heri, at han er ugift, men at han har Aarsag til at tro, at »den hollænsk-tyske Jomfru Rauert, der har tjent ham, indtil hun paa en voldsom Maade blev ham fravristet, og for hans Skyld har maattet døje meget øndt, antagelig ved Mikkelsdag 1818 vil nedkomme med et Barn, som han bekender at være Fader til.«

Hvis dette Barn skulde blive en Dreng, skal denne være Baronens Universalarving, saavel til hans Navn som til hans Ejendomme i Schweitz, og efter opnaaet Myndighedsalder andrage om Legitimation hos Regeringen i Bern. Skulde Eli-

se Rauert føde en Pige, skal denne opdrages hos Moderen, indtil hun indgaar Ægteskab, om muligt med en Müller af Oberstens Slægt. Som vigtigste Brudegave skal Datteren paa sin Bryllupsdag faa udleveret Faderens Adelsdiplom og andre Familiepapirer, som den danske Regering har beslaglagt.

Elise Rauert fødte virkelig ud paa Sommeren en Barn — om Søn eller Datter siges ikke —, og Baronens var en Tid lang opfyldt af omme Faderfølelser. Admiralitetskollegiet erklærede paa Kommandantens Indstilling, at det intet har imod, at Baronens af sine Underholdningsspenge sparer en Del sammen til Barnet, og kort efter fik hun udbetalt 60 Rdlr. Sølv-mønt.

Snart efter skiftede Baronens Sind, og paa Elise Rauerts Klage resolverer Kommandanten i Maj 1821, at Baronens uden for megen Opofrelse kunde og burde afstaa 2 Mark Sølv daglig til Barnets Underhold. Det fastsattes i April 1822, at Jom-

fru Rauert og hendes Barn, indtil dettes fyldte 16. Aar skulde nyde 2 Mark Sølv daglig til Alimentationspenge.

Fra August 1821 foreligger en udførlig Rapport om Baronens mindre heldige Opførsel. Han havde i længere Tid forholdt sig rolig, indtil det faldt ham ind at benytte en saa højtidelig Lejlighed som Indvielsen af Christiansø Kirke til at give sin Harne Luft. Da Biskop Münster passerede hans Fængsel sammen med Amtmand Jespersen, Kommandant Hoffmann, Provst Johan Jensen og flere Embedsmænd fra Bornholm, der alle var komne til Øen i den nævnte Anledning, skældte han dem ud paa det skammeligste og kastede Flasker og Kar ud af Vinduet efter dem.

Kommandanten lod de nederste Vinduer beslaa med Lægter, men ved Hjælp af en Sikkertang lykkedes det Müller at brække dem fra igen.

Wulff udfandt nu en snedig Indretning, som skulde forhindre, at Baronens forulempede

dem, der gik forbi. Der anbragtes en høj Skærm foran Vinduerne, saa at Lyset faldt ned fra oven, men Udsigten til det fri var ham forment. Kommandanten bemærker, »at intet Menneske i den ganske Verden kan lignes med Baronens i Ondskab og Halsstarrighed«, men ikke desto mindre vil han beflitte sig paa at behandle Fangen saa human som muligt. I September foreslaar han at indelukke ham helt, saa at han ikke mere kan gaa op og ned i Gaarden.

— — —

Der hængaar nu en Række Aar, uden at man hører noget nævneværdigt om den stakkels Baron.

Tilslidst formentes det ham overhovedet at forlade Cellen, da man frygtede Mord og Drab af ham. Han stiftede et Komplot med sine øvrige Medfanger om at stikke Fængslet i Brand, overmande deres Vogtere og benytte Lejligheden til at undfly. Faa Timer før Iværksættelsen af dette Anslag røbedes Planen. Müller vidste

Af de forvistes Saga.

VII.

Dr. med. Frederik Vilh. Peter Fabricius.

Den mærkelige Mand, vi i Dag skal omtale, var Præsteson, født 1737 i Tønder, studerede Lægevidenskab hos sin Fader, der tillige var Mediciner (Fysikus i Tønder og senere Overmedikus ved Frederiks Hospital i København) og tog Doktorgraden ved Universitetet i Edinburg.

Men allerede tidlig gjorde den evnerige unge Doktor sig bemærket ved sit uligevægtige Sind og sit eksalterede Væsen, hvorfor han ifølge kgl. Resolution i Sommeren 1777 blev sendt over til Christiansø, hvor han virkede som Læge.

Om hans Ophold derovre paa Øen — han havde her et godt Bibliotek og en værdifuld Samling videnskabelige Apparater — foreligger ingen Oplysninger. Det vides kun, at han i Skrivelser til Broderen, den som Zoolog og økonomisk Forfatter bekendte Johan Chr. F a-

bricius, og til Finansdeputeret, Etatsraad Johan Zoëga — en Paarørende af Familien Fabricius — beklagede sig stærkt over sin tabte Frihed og over den Tvang, han var underkastet.

Omsider fik de ogsaa ved en Ansøgning til Kongen udvirket, at Doktoren blev overflyttet til Rønne — under et vist Opsyn ganske vist —, men dog ingenlunde saaledes, at han maatte betragtes som Fange. Han havde sin egen Lejlighed, gik daglige Spadsereture i Byen og Omegnen, aflagde hyppigt Besøg hos Kommandant Wichfeldt, Toldinspektør Lohmann, Provst Transe, Oberstløjtnant Schor og andre Bekendte, med hvem han dreftede Politik, Religion, Krigsbegivenheder osv.

Flittig Kirkegænger var han og en skarp Iagttagere af, hvad der foregik under Prædikenen. Derom vidner den udførlige og omhyggeligt førte Dagbog, som

han skrev 1794 — paa Tysk —, en fortræffelig Personalhistorie over hin Tids Embedsstand og Borgerskab i Rønne (opbevares i Bornholms Museum).

Han lagde ikke Skjul paa sin Vrede over Kronprins Frederik, som han antog var hans egentlige onde Aand. Ofte gjorde han Forsøg paa at komme bort fra Bornholm, brevvekslede med Venner ovre for at faa udvirket saadan Tilladelse, men — alt forgæves!

Under sit mangeaarige Ophold i Rønne henfaldt han ingenlunde til Lediggang: han dyrkede mange Interesser, gjorde daglig meteorologiske Observationer, noterede Temperatur, Nedbør, Vindretning, Vindstyrke osv. — Iagttagelser, som ikke har været uden Betydning for Videnskaben — og var paa Havedyrkningens Omraade en Foregangsmand.

Selv havde han to større Haver i Rønne, som han holdt mønsterværdigt, syslede med Frugtkonserves, gav sig ogsaa af med Pottemagertechnik (Glaser) og blev meget benyttet som Konsulent af Embedsmændene, naar det gjaldt deres Havedyrkning.

Den begavede, men højst uligevægtige og urolige Doktor bedømmes næppe helt retfærdigt, naar han blot karakteriseres som en gammel, halvvidenskabelig Særling med sygelige Fantasier om, at han var »Kejser af Amerika« eller »Hans Stilhede«, som han oftest kaldte sig. Han skriver selv, at han kunde blive meget vred, naar nogen tiltalte ham ved hans Døbenavn, Fabricius, og ønskede at betegnes i Tiltale som »Hans Stilhede paa Slyng«, som han selv havde døbt sig — i Trods mod den triste Skæbne, han havde faaet.

Anstrængende Studeringer i de unge Aar, hans indgroede Foragt for Enevælden — paa virket af den franske Revolutionens Frihedsideer — og endelig de mange Aars Forvisning maatte tilsidst virke nedbrydende paa et uligevægtigt og idomt Fængsel. I to Aar Aar (1792—94) sad han som Fange paa Munkholm, men fik atter sin militære Charge, kom ned til Danmark, blev her Landeværns officer og omkring ved 1810 Kaptajn i Sappeurkorpset. Længe varede dette dog ikke. Paa Grund af militære Forseel-

Fabricius døde i Rønne 1817 og blev saaledes 80 Aar. I Rønne Kirkebog hedder det: »han døde af Forstoppelse i Urinblæren; han blev sendt her ind som Fange, da han ikke havde sin fulde Samling; han havde den fikse Idé, at han var Kejser af Amerika«.

Krigsassessor Christian Tidemand.

Den Statsfange, der herefter skal berettes om, var i to Perioder Fange paa Christiansø og var i Aarene 1838—42 »anvist Ophold« paa Bornholm.

Christen Tidemand var Nordmand, født 1771 i Kongsberg, hvor Faderen var Magasinforvalter. Kun sytten Aar gl. blev han Officer ved et norsk Regiment, men har aabenbart været stridbar og uligevægtig af Sind allerede da — i hvert Fald blev han kasseret og idomt Fængsel. I to Aar Aar (1792—94) sad han som Fange paa Munkholm, men fik atter sin militære Charge, kom ned til Danmark, blev her Landeværns officer og omkring ved 1810 Kaptajn i Sappeurkorpset.

Længe varede dette dog ikke. Paa Grund af militære Forseel-

ser, Subordination, blev han ved Juletid 1811 hensat i Citadellet i Frederikshavn og derefter overført som Fange til Christiansø, der i hin Tid var et almindeligt benyttet Forvisningssted for saa mange mærkelige Lysskæbner.

Han blev dog løsladt i Sommeren 1818, fik senere Titel af Krigsassessor, og nu gaar der en Del Aar, hvor han holder sig klar af Lovens strænge Arm. Men i 1838 er han saa langt ude med sine Skrivelser, at han sættes under Tiltale, og ved Højesteret dømmes han — for usømmelig Skrivemaade — til at sættes under Forvaring af Øvrigheden.

Ved kgl. Resolution — af 26. Maj 1838 — faar han anvist Ophold paa Bornholm. Her kan han imidlertid heller ikke begaa sig og bliver i 1842 »for lignende Forseelse i Henhold til forbeholdte Højesteretsdom ved allerhøjeste Resolution hensat i Statsfængslet paa Christiansø«.

Saaledes meddeler saavel »Dagen« som »Berlingske Tidende« i Januar 1842.

»Kjøbenhavnsposten«, der synes at have været hin Tids

Frihedsfakkel, gaar i Rette med begge de nævnte konservative Blade for den Form, de har givet Meddelelsen om Krigsassessor Tidemands Hensættelse i Christiansø Statsfængsel. De Udtryk, hvori de bekendtgør dette Faktum, skriftjener nøjere at belyses, skriver »Kjøbenhavnsposten«, »da de afgiver et i hine Blade endog sjældent Bevis paa de forvirrede Begreber, der ad denne Vej søges udbredte blandt Folket, hvad enten det nu skeer som Følge af deres egen Mangel paa bedre Vidende eller de meddeles dem i den Hensigt, at besmykke Handlinger, som man mener at behøve et saa intetsigende Forsvar.«

Var Tidemand dømt for usømmelig Skrivemaade, saa var han selvfølgelig bleven anset med Straf, hævder »Kjøbenhavnsposten« »men han er ved Dom bleven sat under Bevaring, fordi i nogle til Kongen stillede Breve havde viist, at en fix Idee hos ham havde taget en saadan Retning, at den ikke mindre gjorde ham usikket til at bedømme sine egne foretagne Handlinger end utilgængelig for Straffe-Moti-

Af de forvistes Saga.

VIII.

Christian Thura.

En københavnsk Student, der ved sine Skrivelser forbrød sin Ære og blev dømt til livsvarigt Fængsel paa Munkholm, der sad her som Statsfange i 6 Aar, men blev »forflyttet« til Rønne, hvor han opholdt sig i en halv Snæs Aar, nemlig indtil sin Død — saaledes er i faa Linjer fortalt Christian Thuras Livsskæbne.

Han var født 1730, betegnes som Studiosus, men synes ikke at have haft nogen Embeds-eksamen.

I 1772 — han var altsaa da 42 Aar — udgav han i Trykken et Skrift »Sandsigerens«, for hvilket han efter kongelig Befaling blev indkaldt for en Kommission, der skulde »kiende og domme«, hvorledes han derfor »bor ansees og straffes«.

Anklagemyndigheden gjorde Paastand paa, at Studiosus Christian Thura skulde straf-

tes efter forskellige Bestemmelser i Danske Lovs fjerde Kapitel, der handler »Om Forgribelse imod Kongens Haihed«, navnlig dets første Artikel, i hvilken det hedder: »Hvo som laster Kongen eller Dronningen til Beskæmmelse, eller deres og deres Børns Liv eftertragter, have forbrudt Ære, Liv og Gods, den høire Haand af hannem levendes afhugges, Kroppen parteres og lægges paa Stelle og Hiul, og Hovedet med Haanden sættes paa en Stage.« Alle Eksemplarer af det kriminelle Skrift »burde ved Bøddelen brændes«.

Hvad var det da for frygtelige Ting, »Sandsigeren« havde formastet sig til at skrive?

Den »fornemste Sats« synes at have været den, »at Kongen ikke haver med Geistligheden at bestille, for saavidt de ere Geistlige, og at Christus er alene deres Herre, og ham skal de adlyde«. Dernæst anfører

Aktor fire Punkter, hvorved Thura har gjort sig skyldig til Straf:

Han har lastet Kongen til Beskæmmelse.

Han har lastet Kongen og hans Forfædres Anordninger..

Han har tilsidesat den Ærbødighed, han er Kongen skyldig.

Hans Skrift er oprørisk.

Det første Punkt søger Generaliskalen at bevise med »Sandsigerens« egne Ord: »At ville formindske den fastsatte orthodoxe Religion ved at afskaffe nyttige og gudelige Fester . . . at indkalde atheistske Papister i Riget og gjøre dem til de vigtigste Embedsmænd — dette er ingenlunde at være Kirkens Fødsel, men det er at være dens allerhaardeste Stedfader. Det kan ei heller siges, at være Fæderlandets Fader, men dets aabenbareste og grumme Fiende.«

Det andet Punkt støtter Anklageren bl. a. paa, at Thura har betegnet en Forordning, »som i høilovlig Kong Christiana Vites Tid udgik, og hvorved det blev forbudt at give

Almisse til omløbende Tiggere, for at være ugudelig«, og som Grund for det tredje Anklagepunkts Rigtighed anføres, at den formastelige Skribent udelukker vores nu regierende Konge fra den Roes, som han tillægger allerhøiestsamtes Forfædres.

Fjerde og sidste Paastand — om at Skriftet er »oprørisk« — søges bevist bl. a. ved, at Thura »ei tillægger Kongen at være ypperste Dømmer i geistlige Sager«, og at han »opvækker Pøbelen til Oprør, ved at raade dem til at bære Pistoler for at ihjelskyde dem, som skulde optage Bellæres«.

Unøgtelig er det interessant at følge Forsvarerens Forsøg paa at gendrive disse Paastande, men det vil her føre for vitt. Defensor slutter med at erklære, »at om Thura i nogen Ting har handlet mod den Pligt og Lydighed, som han er Kongen sin Herre skyldig, skal ingen mere end han kunne fortryde sligt, og han indflyer i den Henseende til Hans Majestæts Naade«, hvorhos han paastaar ham frifunden for Tiltale.

Kommissionen kender for

Ret, at »Christian Thura bør have forbrudt Ære og Gods, og hans ved Trykken udgivne Skrifter . . . saa mange Eksemplarer som heraf maatte findes, ved Bøddelen offentlig paa Ilden kastes og opbrændes«.

En Maaned efter at denne Dom er afsagt, nemlig den 1. April 1773, bliver Straffen »allernaadigst formildet« ved Kongens Resolution, i hvilken det hedder, »at bemeldte Thura, i Stedet for at miste sin Ære, maa være benaadet med at hensættes paa Munkholms Fæstning paa Vores Naade, hvor Vi ville tillægge ham en Rigsdaler ugentlig; og maa det ei være ham tilladt at bruge Pen og Blæk eller at skrive«.

Endvidere bestemmes det i den kgl. Resolution, at de kriminelle Skrifter, »i Stedet for offentlig ved Bøddelen at kastes paa Ilden og opbrændes, skal af Vores Politimester foranstaltes confisquerede« (5: beslaglagte).

Under sit Fængselsophold paa Munkholm udførte han ofte gejstlige Forretninger, præ-

dikede offentlig for Garnisonen, informerede »Marqveterens« Børn, »assisterede de Syge og Døende med Guds Ord« osv. — alt uden Vederlag.

I godt seks Aar sad Christian Thura som Statsarrestant i Fæstningen Munkholm ved Trondhjem, nemlig indtil det — som han skriver — »den 3. Martii 1779 behagede Hans Majestæt allernaadigst at entledige mig fra det langvarige Tyranni og Fængsel, som jeg saa længe havde været i« — mod at »henbringes« til Bornholm, hvor han skulde forblive og ugentlig have udbetalt en Rigsdaler.

Men det trak i Langdrag med hans Overførelse til den lille Klippe — over et Fjerdingaar gik der, og i disse Maaneder var han »lige saa godt indsluttet og arresteret« som inden Kongens Beslutning om hans Løstaldelse. Ikke for den 3. Juni kan han forlade sit Fængsel, gaa ombord og sejle med en Skipper til Bornholm.

I en meget underdanig Skrivelse, dateret Rønne den 8. November 1779 og undertegnet »Deres Excellences underda-

ligste og ringeste Tiener C. Thura, candidat. S. S. Minist.«, besværer han sig til Geheimeraad Lüxdorph over, at han har maattet hendsidde saa længe som Fange inden sin Overførelse til Bornholm.

»Jeg ved ikke«, skriver han, »at den Kongelige allernaadigste Resolution indeholdt, at jeg endelig skulde holdes paa Munkholm som Arrestant, indtil jeg ved Skibsleilighed kunde directe bringes derfra her paa Bornholm, thi da havde det været det samme, som at Kongen aldeles ikke havde entlediget mig fra min Arrest paa Munkholm, efterdi der gaar aldrig Skibe fra Tronhiem, langt mindre fra Munkholm, til Bornholm«. . . . »Saasnart det hørtes i Tronhiem, at Kongen havde givet mig frie fra Arresten paa Munkholm, saa fik jeg strax mange Helseener og Gratulationer fra adskillige brave Folk i Tronhiem, hvilke lige- gaa ombord og sejle med en Skipper til Bornholm.

I en meget underdanig Skrivelse, dateret Rønne den 8. November 1779 og undertegnet »Deres Excellences underda-

Mange Ting besværer han

Af de forvistes Saga.

IX.

Statsfængslet paa Christiansø, og derefter blev forvist til Bornholm og i en Aarrække boede i Rønne.

Men før vi gaar over til Skildringen af denne i mange Henseender mærkelige Mand og hans tragiske Livsskæbne, skal dette siges: Han var den første, som herhjemme i Gerning forsøgte at omplante de Frihedsidéer, for hvilke Grundloven af 1849 blev et Udtryk — den første, der i Danmark søgte at bane Vejen for en fri Forfatning. Havde han været mindre iltter og fremfarende, havde han i højere Grad forstaaet, at det maatte blive ad den rolige Udviklings Vej, Folkets Ønske om en fri Forfatning skulde vokse sig stærk . . . ja, saa vilde han have sparet sig for mange Aars Lidelser.

— — Jacob Jacobsen Damppe blev født i Vognmagergade i København 1790. Forældrene — hans Fader var Skrædermester — sad i smaa Kaar, men den begavede og op-

vakte Dreng kom ved en Velunders Hjælp ind i den fine og berømte Metropolitanskole, var her en meget flittig Elev, der med sine rige Evner gjorde saadanne Fremskridt, at han, da han var 14 Aar, kunde demitteres til Universitetet med bedste Karakter.

I sin Skoletid var han dog ingenlunde, hvad man kalder en Læsehest — tværtimod. Som Skoleelev gav han sig bl. a. af med at skrive Komedier og fik endog for en af sine Komedier en opmuntrende Skrivelse fra Det kgl. Teaters Bestyrelse. Ogsaa i sin Universitetstid skrev han et Skuespil og fik for en litterær Afhandling Universitetets Guldmedalje. Allerede 1809 — kun nitten Aar gl. — blev han teologisk Kandidat med bedste Eksamen.

Et Par Aar senere udgav han et »Forsøg til Oplosning af Problemer i den danske Retsskrivning« og lagde i denne Bog et saadant Sprogtalet for Dagen, at man endog i den nyere Tid har fulgt mange af de Vink, han her gav.

Samme Aar blev han ansat som Adjunkt ved Slagelse Latinskole, fortsatte her sine Stu-

dier med megen Iver og tog allerede 1812 — han var da kun to og tyve Aar — den filosofiske Doktorgrad over en lærd Afhandling: en Vurdering af de sædelige Begreber i den muhamedanske Bibel. Professor Peter Erasmus Müller anmeldte Bogen i »Dansk Litteratortidende« og fremhævede med megen Anerkendelse hans udmærkede Kundskaber i det hebraiske Sprog.

I Parantes bemærket: Nogle Aar senere maatte den samme Professor Müller som Sjællands Biskop under en Visitats paa Christiansø afgøre en Strid mellem Øens Kommandant og Præst om, hvorvidt Statsfangerne Damppe med ham den Soldat, der med drager Sabel bevogtede ham uden for Kirkestolen, skulde have Plads i Kirkens øverste eller i den nederste Stol.

En begavet og dygtig Lærer var Dr. Damppe i Slagelse Latinskole — derom samstemme alle Vidnesbyrd fra hin Tid. Med Flid og Dygtighed passede han sin Skolegerning, dyrkede sine videnskabelige Interesser og overtog endvidere Redakti-

onen af et Blad med det i vore Dage unægtelig pudsige Navn: »Avis for 10 Købstæder«.

Hans Ophold i Slagelse blev dog ikke langvarigt: kun fire Aar — saa søgte han sin Afsked. Om Grunden til, at han forlod Slagelse, er der delte Meninger. Medvirkende Aarsag har det sikkert været, at hans Redaktørvirksomhed bragte ham i Konflikt med en Del af Byens Damer, som han i Bladet havde sammenlignet med Papegojer, og sandsynligt er det, at han af samme Grund ogsaa kom paa Kant med Byens Herrer og saaledes blev udelukket af det saakaldte bedre Selskab. Men forøvrigt er det saare forstaaeligt, om det lille Slagelse ikke i hin Tid har passet for et saa uroligt Hoved og for en saa ligende Aand som Dampes, ikke har givet ham Lejlighed til at udvikle sine rige Evner og Kundskaber. Jens Baggesen, der en Gang havde været Elev i samme Skole, kaldte i sin Tid Slagelse for »Kedsommelighedens Moderstad«, og H. C. Andersen betegnede Byen »Plagelse«.

Kun 26 Aar var Damppe, da han forlod Slagelse og flyttede tilbage til København, som han

kendte saa nøje fra sin Barn-dom og sine helt unge Aar, og som han elskede.

Yderst trænge og fattige Kaar gik han ind til her. Smaat og trangt for ham havde det været i Slagelse, men værre blev det i København, hvor han oprettede en Slags Realskole for bedrestillede Folks Børn. Skolen fik ganske vist en Del Elever og gik godt en lille Tid, men snart forsømte han den for sine mange andre Interesser: den kom i Forfald og maatte ophøre af »nødvendig virkende Aarsager«, som han selv skriver.

Den unge Dr. Dampes Fatigdom, der vel ikke kan siges at have været helt uforskyldt, har sikkert forbitret hans Sind og været egnet til at nære hans Oppositionstrang. Hertil kom ogsaa hans ulykkelige ægteskabelige Forhold. Allerede da han blev ansat i Slagelse, havde han giftet sig med en Adoptivdatter af daværende Justitsraad Boye, Dorothea Kirstine Boye, der stod langt under ham i Dannelse, og som — hvad værre var — savnede enhver Sans for Sparsommelighed, ikke forstod at holde

sammen paa Stumperne eller at passe sit Hus.

Forholdet mellem Ægtefællerne blev stadig mere fortvivlet, og da Damppe i København ikke mente længere at kunne stole paa sin Hustrus Troskab, blev Ægteskabet opløst ved Separation (1819). Til Børnene, som Hustruen fik Lov at beholde — der var tre Børn, alle født i Slagelse — skulde Damppe svare et maanedligt Underholdsbidrag af 18 Rdlr. 64 Sk. i Sølv.

Omtrent fra samme Tidspunkt paatog han sig desuden at sørge for sin gamle Moder, som han omfattede med rørende Kærlighed til det sidste. Moderen døde forøvrigt kort efter, at Dampes Dødsdom var afsagt og ved Kongens Naade forandret til livsvarigt Fængsel. Hustruen døde, da han havde været fængslet i hienved et Aar.

I Klubben »Clio« kom Dr. Damppe sammen med mange af Tidens berømte Mænd — Digtere, Professorer, Søofficerer og andre — Mænd, der var bekendt for liberale Anskuelser, og sandsynligt er det vel, at han i denne Klub fik lægt

Dr. phil. Jacob Jacobsen Damppe.

Af de mange sælsomme Menneskeskæbner, der er omtalt i denne Kronikserie, er vel ingen interessantere end Dr. Damppe: Frihedsmanden, der paa Grund af politiske Forseelser blev dømt til Døden, men fik sin Straf formildet til livsvarigt Fængsel, som i mere end en Snes Aar sad under streng Bevogtning, deraf 14 Aar i

B.T. 2-4-1927

Af de forvistes Saga.

X.

Dr. Dampes Forbrydelser.

Han lokkes i en Fælde og arresteres.

»Den hellige Talerstol er mig forment«, skriver Dr. Dampe, efter at det er blevet forbudt ham for stedse at bestige en Prædikestol, hvorfor han nu kaster sig over »Granskning af flere højst vigtige Genstande i Religionen« og vil fremlægge Resultatet af denne Granskning ved at holde offentlige Foredrag — i Kraft af sin Ret som Doktor i Filosofien.

Det første af disse Foredrag, der skulde behandle den augsburgske Bekendelse, holder han en Foraarsaften 1820. Foredraget, som Censuren altsaa maa have ladet passere, gik ud paa at vise, at det var enhver Kristens Pligt at anstille Undersøgelser over Religionen i Almindelighed og Konfessionen i Særdeleshed, og at ingen gejstlig eller verdslig Myndighed havde Ret til at foreskrive Regler i Trossager. Tilhørerne

skulde derfor ikke lade sig behandle som Kvæg af Ærbødighed for Teologerne.

Men Dampe er nu begyndt at blive mistænkelig, og Politidirektøren lader sine Sporhunde følge ham: to Politibetjente er mødt op ved Foredraget, og deres Rapport er ham ikke gunstig. Der bliver nedlagt Forbud mod flere Foredrag. Han vil dog ikke saaledes lade sig binde, og i en Skrivelse til Kanceliet spørger han spydigt om, hvad han da maatte bestille 1) om han har taft sin Ret som Dr. phil. til at holde Foredrag, 2) hvis ikke, hvor Grænsen da er mellem Filosofi og Teologi, 3) om han har Ret til at tale til Venner om den augsburgske Bekendelse osv.

Til sidst forlanger han selv, at hans Forhold maa blive undersøgt af Retten for at faa at vide, hvori hans Brøde egentlig bestaar.

Hof- og Stadsretten kender for Ret, at selv om Dampe ikke i sin Prædiken i Helligaands-

kirken har opmuntret til Optøjer, saa har han talt saa ubesindigt, at han ikke synes at besidde fornøden Skønsomhed til at vælge sit Emne og til at optræde offentlig som Taler. For dette og for sin utilbørlige Skrivemaade overfor Autoriteterne idømmes han en Bøde af 40 Rdlr. og tilpligtes at udrede Sagens Omkostninger.

Denne Dom, ved hvilken han mente at have lidt stor Uret, indanker han for Højesteret, men inden den kommer til Paadømmelse dér, bliver han dømt til Livsstraf for andre Forbrydelser. Selv troede han fuldt og fast paa, at han vilde være bleven frikendt ved Højesteret.

Dampe søger at faa Audiens hos Kongen for at fremføre sin Sag for ham, men Frederik den Sjette, som ellers modtog alle, nægter ham Audiens. Denne Krænkelser fra Kongens Side er sikkert i høj Grad Skyld i og tilskynder ham til, at han nu træder frem som aaben Modstander af det absolutte Kongedømme, optræder som politisk Agitator og Reformator for at faa indført en konstitutionel Regeringsform

i Stedet for Enevælden, en Regeringsform, ved hvilken Folket selv afgør sine Sager.

I hvert Fald: Kongens Krænkelser danter ligesom Overgangen fra Dampes religiøse til hans politiske Opposition.

»Jernringsforeningen«.

Endnu medens Dampe kæmper for Retten til at holde sine religiøse Foredrag — umiddelbart for Stadsrettens Dom — stiftes en saakaldt Jernringsforening, hvis Hensigt er at indføre en fri Forfatning. Medlemmerne — Dampe var en af de mest fremtrædende — skulde bære en Jernring paa den venstre Haands Mellemfinger: som et Kendetegn paa dem, der nærrede den samme Tanke om Forfatningen. »Københavnsposten« skriver: »I faa Dage var hele Forraadet af Jernring Gigtrevet bort. Ringen saas i flere Maaneder paa mangfoldige Fingre.«

Men Justitsministeren faar snart Underretning om denne Forenings Eksistens og om dens Hensigt og giver Politidirektøren Ordre til at stoppe Frihedsvenerne i Farten. Braadne Kar er der jo i alle

Lejre, men navnlig synes der at have været mange blandt Jernringsforeningens Medlemmer, skønt de alle var Folk af bedrestillede Klasser. Flere af disse fine og ansete Mænd lader sig i hvert Fald overtale eller bestikke til at være Politidirektøren behjælpelig. En enkelt vindes ved Kongens Løfte om en Bestilling og ved at bevilge ham »100 Rdlr. i Sedler hver Maaned«. En anden af disse Jernrings-Medlemmer lader sig ikke alene bruge som almindelig Spion, men udgiver sig for Dampes Ven og fortrolige og er ham i alle Maader behjælpelig med at grave sin egen Grav.

Gennem disse lumpne Forrædere og Spioner faar Politidirektøren efterhaanden at vide alt, hvad han ønsker, og mere til. Med Hensyn til Ringens Betydning kan han dog ikke faa nogen rigtig Besked. Nogle mener, at den skal betyde »Jernkraft til at afkaste Jernaaget«. Andre mener, at den skal betyde, »at Staten var gammel og led af Gigt« osv.

Dampes Tillid til »Ringens« Embedsmænd og Officerer synes ikke at have været grund-

fæstet. Han er af den Formening, at hvis man blot kunde faa nogle Hundrede Borgere samlede paa Slotspladsen, saa vilde der snart komme flere, og Spillet vilde let vindes.

Imidlertid: Politiet arbejder, Materiale samles. Justitsminister Kaas er stærkt opsat paa at faa Hovedmændene fat for at statuere et Eksempel — andre til Advarsel. Men Politidirektøren holder igen, da han mener, at Pæren endnu ikke er moden, at Beviserne er for tynde, og at Oprørsmændene helst skal gribes paa fersk Gerning.

I »Jernringen« har man allerede længe kunnet mærke, at Politiet er paa Sporet: flere af Lederne faar af den Grund Skrupler og svigter; adskillige Medlemmer tager det synlige Symbol — Ringen — af Fingrene.

Egentlig er der nu kun to af Førerne tilbage: Dampe og den litterære Journalist Blok-Tøxen, der er stærkt begejstret for Norges fri Forfatning — et lyst Hoved, der snarraadigt gennemskuer Politiets Spioneri, og som ikke er bange for at gøre Grin med det. Fatig som en Kirkerotte er denne

Journalist og Oppositionsmand, og da han bliver syg, lader han sig bestikke: faar Løfte om en Slags Statsunderstøttelse og senere et Embede. Saa lægger han Jernringen, stryger Oppositionsmanden af sig og bliver Forræder mod Frihedens Sag.

— — —

Dr. Dampes økonomiske Forhold bliver stadig mere og mere fortvivlede. Hans Bogsamling — det kæreste, han ejede — er taget fra ham af glubske Kreditorer, og hænde kan det, at han maa sove uden Tag over Hovedet. Afskaaret fra at prædike, tale og skrive, som han nu er, bliver han mere og mere bitter og gaar frem med store Uforsigtighed end nogensinde: graver bestandig videre paa sin egen Grav.

I Efteraaret 1820 faar han paabegyndt Udgivelsen af et Blad »Iagttageren«, hvis første Nummer bringer en hvas Artikel med Overskrift »Jernringen«, der naturligvis vækker Harmen navnlig hos Politiet, som den er rettet imod, men ogsaa gør flere af hans Venner betænkelige, da de synes, at han har bidt unødigt kraftigt fra sig.

Af de forvistes Saga.

XI.

Dr. Dampe dømmes til Døden, men benaades med livsvarigt Fængsel.

Som en Løbeild gik Efterretningen om Dampes Fængsling gennem Byen og gav Anledning til de vildeste Rygter: om Massearrestation om at Dampe havde ladet lave Nøgler til Fængslerne for at kunne lukke Fangerne ud om at mange Officerer, ja, endog Præster havde været med i Sammensværgelsen mod Kongen osv.

Nogle Dage efter Anholdelsen kunde man i Statsstidende læse en officiel Beretning om det passerede — aabenbart alfattet i den Hensigt at stemple Dampes Omvæltningsplaner som kun vilde Fantasier, der ikke havde fundet nævneværdig Tilslutning.

I det første Forhør nægter Dampe haardnakket alt; thi — som han senere skriver — »dersom jeg ikke stred, mod denne Skæbne saa meget, jeg kunde, saa handlede jeg uret, ikke alene mod mig selv, men

ogsaa mod den Sag, jeg arbejdede for». Han haaber og stoler paa, at alle hans saakaldte Venner heller intet vil røbe. Men da han efter en Uges Ophold i den halvmørke Fængsels-celle — Nat og Dag bevogtet af en Politibetjent — atter føres i Forhør, har de andre fortalt Politiet alt.

Smedemester Jørgensen, der aabenbart ikke ret har fattet Betydningen af den Sag, hvori han er indviklet, har været aabnemundt, udtalt sin Sympati for Dampe, hævdede, at han for Retten vilde nægte alt, selv om det skulde være med en falsk Ed, og saa er ogsaa han bleven anholdt.

Under disse Omstændigheder giver D. blankt op og aflægger uforbeholden Tilstaaelse.

Da Forhørene over ham og Jørgensen er sluttede, indgiver de begge en Ansøgning om, at deres Sag maa blive afgjort ved Kongens Naade og ikke komme for nogen Domstol. Dampe frygter nemlig for, at han ved Domstolen vil blive

idømt livsvarigt Fængsel, og dette staar for ham som værre end Døden. I sin Ansøgning fremhæver han i stærke Farver alle sit Livs Ulykker, omtaler, hvorledes han er kommen ind paa de Frihedsdeer, der er saa stærkt oppe andre Steder i Europa, og indrømmer, at han i sine Udkaast har brugt stærke Udtryk ogsaa om Kongen, men at det aldrig har været hans Mening at krænke hans Person. Overhovedet har han kun ønsket, at Loven skulde følges, og at en ny Forfatning skulde søges gennemført alene ved Afstemning osv.

Han anraaber Majestæten om, at hans Straf maa blive Landsforvisning, men Ansøgningen afslaaes, og der nedsættes en Kommissison til at behandle og paadømme hans Sag. Baade Dampe og Jørgensen anklages for Oprør og Majestætsfornærmelse, og trods et varmhjertet Forsvar, navnlig af Dampes Defensor, dømmes de begge til Livsstraf. Og Straffen blev ikke — saaledes som Dampe sikkert havde haabet og ventet — forandret til Landsforvisning, men derimod til livsvarigt Fængsel under streng

Bevogtning paa Fæstningen Christiansø.

Da det — forinden Dommen faldt — var afgjort, at Sagen ikke skal afgøres ved Kongens Naade, søger Dampe i en Henvendelse til Justitsministeren om at blive halslugget hellere end at gaa ind til et ynkverdigt, orkesløst Fangenskab paa Livstid, som han frygter, men — ogsaa denne hans Bønskrivelse afslaaes.

Dr. Dampe kom ikke til Christiansø foreløbig. Dommen blev afsagt i Februar, men endnu i September hensad han i Arresten paa Gammeltorv. Derimod blev Smedemester Jørgensen allerede i Juni ført over til Øen, skønt det nye Statsfængsel, der her skulde bygges, ikke kunde ventes færdigt i den Sommer.

Saa blev Dampe i Efteråret 1821 flyttet til Kastellet i København. I fem lange Aar sad den arme Fange her — lukket inde i et mørkt Rum — hørte kun Lyden af Skildvagternes ensformig-taktfaste Trin, kom ikke uden for Cellen en eneste Gang, gennemlevede de frygteligste sjælelige Kvaler. »Ulykken trykkede saa tungt paa

mig, at jeg ikke kunde bære den», siger han selv. Der var Øjeblikke, da han »segnede om paa Gulvet, væltede sig under Martrerne af ubeskrivelige Kvaler, rev sig i sit Haar og kæmpede næsten haabløst imod Lysten til selv at ende sine Dage.

Under disse fortvivlede Forhold er det forstaaeligt, at han efterhaanden begynder at længe efter Christiansø — i Haab om, at hans Fængsel derovre skal blive mindre strengt, hvilket han efter forskellige Udtalelser har nogen Grund til at tro.

Men Aar gaar efter Aar, uden at dette hans Haab skal opfyldes. Endelig en Sommerdag 1826 faar han Ordre til at være klar til Opbrud, og to Betjente fører ham af Sted. Han fortæller selv om Rejsen: »Kongens Fogeds Betjente var lystige Brødre. Da vi var komne ud paa Søen, sang de ofte muntre Viser, ja, de gav sig endog en Gang til at danse sammen paa Dækket. Jeg stod i lang Tid ved Forstavnen, hensunken i Tanker. De holdt derved, som jeg mærkede, godt Øje med mig, uagtet deres Ly-

stighed. Det maatte da være, for at de, om jeg sprang i Søen — hvilket de ikke kunde hindre — da hurtig kunde faae mig trukket op. — — —

»Efter et Par Dages Reise oinede vi om Morgenen Klippefæstningen ude i Havet, medens Bølgerne paa samme Tid mægtigen tumlede vort Skib. Disse Klipper ude i det vilde Hav, som ellers Een, der var forvist derhen og havde faaet til Straf at leve der, vilde føle den største Kummer ved at nærme sig, bleve nu betragtede af mig, som et Haabets Land, fordi Tanken om Stedet, hvor jeg levede, hvilket det end var, maatte hos mig vige, som en ringere Betydning, for den Tanke blot at have Liv. Noget af Menneskeliv, ikke, i Fængslets Grav, at være udelukket fra Verden.«

Og videre skriver han: »Skipperen, som var vel bekendt paa Stedet, foremalte mig den bedre Tilstand, som ventede mig. Man kan, sagde han, nok finde sig i at leve paa et saadant Sted.«

Om Dampes Ophold paa Christiansø skal fortælles i en følgende Kronik.

C. J. Hagemann.

Af de forvistes Saga.

XII.

Dr. Dampes Fængselsliv paa Christiansø.

»Ballonen« kalder man ovre paa Øen det Statsfængsel, der for et Hundrede Aar siden blev bygget paa Frederikssø for at kunne huse en saa »farlig« Forbryder som Dr. Dampe.

Fra den gamle, højtliggende Kommandantbolig paa Christiansø har man fra alle Vinduer Udsigt til »Ballonen«: en 2-Etages Bygning, der rummer en halv Snes langstrakte Celler. Det høje Jerngitter, der i sin Tid omgav denne Fængselsbygning, er forlængst fjernet.

Øens Kommandant, W u l f f, en human og velvillig Mand, havde forinden Dampes Ankomst søgt at udvirke Kanceliets Tilladelse til at behandle Fangen paa samme Maade og med de samme Rettigheder, som var bleven Smedemester Jørgensen til Del i de fem Aar, denne nu havde været i hans Varetægt, men dette var blevet afslaaet: ingen Lindring, ingen Lempelser!

Saa snart Dampe var kommen derover, blev han anbragt i en Celle paa 1. Sal og Skildvagt posteret uden for hans Dør. »Alle Forhaabninger om en Hindret Tilstand paa Christiansø var tilintetgjorte«, skriver han. »Hvilken dyb Kummer, hvilken bitter Smerte følte jeg, ved saaledes at se alle mine Forhaabninger tilintetgjorte!«

Efter kort Tids Forløb fik han Lov til undertiden at gaa omkring i Fængselgaarden, men Pladsen omkring Arrestbygningen blev samtidig ryddet for Folk i lang Afstand, og Skildvagten havde strenge Ordre til at passe paa.

En Dag fik Dampe Besøg af Kommandanten, til hvis Hustru han havde et ganske flygtigt Bekendtskab, og som derfor ofte havde bedt sin Mand om, at Dampes Skæbne maatte blive formildet. Efter dette Besøg fik Fangen Lov til at gaa ude omkring paa Fæstningen en Time om Dagen, men saaledes,

at en Soldat med dragen Sabel skulde følge ham i umiddelbar Nærhed. »Han gik paa denne Maade mig saa nær, saa jeg undertiden ved een eller anden pludselig og uvilkaarlig Boining var nær ved at jage mig

Krigsraad, Læge J. Cl. Curdts.

Spidsen af hans Bajonet i Ansigtet.«

Denne Foranstaltning med den dragne Sabel, som vedblev at staa ved Magt al den Tid, han var paa Christiansø, pinte ham meget.

Om den Opsigt, hans Vandring med Soldaten i Hælene vakte derovre, skriver han:

»Da jeg saaledes første Gang gik ud, stode Nysgjerrige hist og her i Døre og ved Vinduer, for at betragte mig, som en Nyhed. Jeg var da 36 Aar gammel. Jeg var bleg. Det var en Følge af de Lidelser, jeg havde gennemgaaet i Castellet.« — — —

Rørende naivt fortæller han om det Indtryk, det gjorde paa ham, da han paa sin Vandring kom til den gamle smukke Kommandanthave, i hvilken han havde faaet Lov at gaa ind: — — — »Da jeg kom ind, saae jeg, at just i dette Øjeblik sad Commandanten med sin Familie samlet om Thee-Bordet. Det var en fuldkommen Nyhed for mig, som jeg ikke i sex Aar havde oplevet Mage til, at conversere med Nogen, som sidde ved et Bord og drikke Thee. Jeg kunde næsten have overgivet mig til et Øjeblik Indbildning og Forglemmelse af min Skæbne, naar ikke den røde Mand havde staaet ved min Side og uafladelig fremviist den blanke Dolk.«

Med megen Velvilje omtaler han Lægen paa Øen, Garnisonskirurg Johan Clømens Curdts, der fik udvirket hos Kommandanten, at

Statsfængslet paa Frederikssø.

den Underofficer, der fungerede som Arrestforvarer, ikke skulde overvære de Samtaler, han havde med Lægen angaaende sit Befindende.

Tid efter anden opnaaede den ulykkelige Fange dog en Smule Lindring. Da han saaledes ved en bestemt Lejlighed bad om at maatte skrive nogle

Vers til Kommandantens Hustru, fik han Skrivematerialer udleveret og fik foreløbig Lov at beholde dem »men den tredje Fornødenhed, uden hvilken der ikke kan skrives, Papir, fattedes«.

Efter nogen Tid fik han Tilladelse til at tale med andre, men kun, naar han var ude at gaa — og Soldaten skulde holde sig i seks Skridts Afstand. Ogsaa Lov at gaa i Kirke fik han — Soldaten skulde holde sig uden for Stolen med den dragne Sabel. Han fortæller selv, at han gik flittig i Kirke og sang mange Salmer, »hvilket ellers ikke er hændet mig hverken før eller siden i mit Liv«. For at bilde sig ind, at han levede under samme Vilkaar som andre Mennesker, undlod han heller ikke at lægge Penge i Blokken, naar han gik den forbi.

Mod Regeringens Vidende og Vilje fik han saaledes nogen Lempelse i sit Fangenskab, men Fængslet — Mangel paa Frihed og en Beskæftigelse, der svarede til hans Evner og Attraa — pinte ham alligevel bestandig.

Paa sin Vandring ned til

Af de forvistes Saga.

XIII.

Dr. Dampes sidste Fængselsaar og Forvisning til Bornholm

I Sommeren 1832 fik Dampe et Tordenbudskab ovre fra København: Der skulde oprettes en Karantæneanstalt paa Christiansø, og den lille Ø — Frederikø —, hvorpaa Statsfængslet laa, skulde medinddrages til dette Brug, hvorfor Fangen igen skulde flyttes til Københavns Kastel.

Da Budskabet om Overflyttelsen kom, sagde den nye Kommandant, Paludan: »De er en ulykkelig Mand«. »Det var vel sagt«, skriver Dampe. »Jeg følte den dybeste Kummer, men Skæbnens Jernhaand laae paa mig«.

I triste Vendinger skildrer han Overfarten sammen med en anden Fange, der jævnlig skældte baade Kommandant og Bevogtere ud. Selv var han

som altid i sit Fængsel rolig, kun fuld af Mismod over, hvad der nu var i Vente.

I Kastelet blev han indsat i den samme Fængselscelle, som han forlod for seks Aar siden, og blev til at begynde med behandlet paa samme strenge, umenneskelige Maade. Men længe varede det dog ikke denne Gang, før der blev givet ham forskellige Lempelser: han fik saaledes Lov til at spadsere paa Volden med en Soldat efter sig, og hans Børn, som han ikke havde set i elleve Aar, fik Tilladelse til at besøge ham.

Godt et Aar tilbragte han denne Gang i Kastelet, og saa blev han paany ført over til Christiansø — denne Gang uden Bevogter; Skipperen skulde være ansvarlig for ham. Men Rejsen var drøj og lang. Først efter elleve Dages Forløb naaede Skibet til Øen, og her

blev han indsat i sin gamle Celle — forøvrigt som eneste Statsfange i det nye Fængsel, da Smedemester Jørgensen blev frigivet efter at have været der i elleve Aar.

Snart blev han flyttet fra Frederikø til Christiansø og fik sin Celle tæt ved Vagtstuen.

Sit Skriveri opgav han tilsidst ganske, da han bestandig derved paadrog sig skarpere Tilsyn, men Tid efter anden affattede han dog med større eller mindre Mellemrum ydmyge Ansøgninger om Frihed eller Formildelse af sine Fængselskaar — dog alt til ingen Nytte: stadig fik han Afslag.

Ganske vist fik han efterhaanden under Kommandanterne Paludan og Ellbrecht Lov til at opholde sig, hvor han vilde i Fæstningen uden Bevogtning til Solnedgang, og denne Tilladelse virkede for en Tid oplivende paa ham, men med Aarene sløvedes han dog mere og mere, særlig da Resultatet af alle

hans Anstrengelser og af alt, hvad han haabede og bad om, kun blev dette: at hans Livsaar svandt hen bag Fængslets Mure, det ene efter det andet, uden at der syntes at være nogen Udsigt til Befrielse.

Saa skete der i Aaret 1839 noget, som maatte vække Haab i hans Bryst paany.

En Morgen kom Underofficeren Arctander farende ind i hans Celle med Udbrudet: »Frederik den Sjette er død!« Dampe, der sad hensunken i Tanker over sin triste Skæbne, fo'r op med et: »Frederik den Sjette død! Gud være lovet!« Haabet tændtes atter. Han vidste jo, at under den Konge vilde der ikke være nogen Naade at finde for ham, skønt man ellers fra anden Side talte nok saa højt om Kongens Faderkærlighed til det danske Folk og hans Medfølelse med alle, der led ondt. »Denne Tyran vilde have holdt mig fast saa længe, han levede«, siger han.

Saa snart han fik Meddelelse om Kongens Død, affattede han

straks en Ansøgning til den nye Konge, om han nu maatte faa den Frihed, han havde længtes efter i saa mange Aar og bedt om forgæves saa mange Gange.

I rørende Ord tolker han for Majestæten alle sine Lidelser: »Idet Folket med Fryd hilser det nye Skue af Deres Majestæts Regering, og da Naade og Mildhed er de første Straaler deraf, saa vaagner ogsaa et Haab hos den ulykkelige, som nu har siddet i Fængsel paa tyvende Aar. Det lange Tidsrum, som har været en uafbrudt Kæde af Suk, Taarer og Lidelser, har været tilstrækkeligt til at udrydde det Sindspræg hos mig, som fordm i en ung Alder paadrog mig min Skæbne.«

»Og mine fire Børn, hedder det i hans Optegnelser, »under tegnede tillige een, hvori de bade, at en Fader, som var tagen fra dem alle deres Barnheds- og Ungdoms Aar igjennem, om hvem de, alle de mangfoldige Aar igjennem, aldrig havde erfaret Andet, end

hans uafladelige Lidelser, endelig maatte blive forløst fra sin haarde Skæbne og givet dem tilbage.«

Ansøgningerne blev denne Gang taget under alvorlig Overvejelse, men alligevel: Svaret blev et Afslag. Da Kommandant Ellbrecht modtog dette Afslag, troede han, der havde haabet at kunne bringe et godt Budskab, at dette vilde være mere end Dampe kunde bære og henvendte sig derfor i sin Nød til Præsten for at faa ham til at gaa det tunge Ærinde. »Denne Forholdsregel var vel ment«, siger Dampe, »men den var unødvendig overfor mig«.

I Tidens Løb var han bleven saa vant til at modtage Afslag paa sine Bønner, at han heller ikke segnede under dette. »Tyven og Røveren glædede sig ved Naadens Straaler og gik ud af Fængselet. For mig var ingen Barmhjertighed at finde.«

I Sommeren 1841 — halvandet Aar efter Christian den Ot-

tendes Tronbestigelse — slog endelig Timen for hans Befrielse. En Dag lod et Skib sig se paa Bølgerne. Det drog straks Øboernes Opmærksomhed til sig, skriver han. Ombord var Landets Kronprins, senere Frederik den Syvende, der skulde til Tyskland for at hente sin Brud, men foreløbig lod styre ind mod Øen. »Jeg brød mig kun lidt derom. Ankomst af ærede Gæster, Saluteringer. Gefrejderes Løben og Hastværk, Processioner op til Kommandanten, det var ikke Begivenheder af saa stor Sjældenhed, at min Opmærksomhed blev vakt derved.«

Men Kronprinsen medbragte, hvad Dampe ikke vidste, en kgl. Resolution, hvorved han blev befriet fra det Fængsel, i hvilket han nu havde siddet i over tyve Aar.

Kommandanten og ikke mindre hans Hustru, hvem Dampe aldrig havde talt med, men som hver Dag fra sine Vinduer havde kunnet se den ensomme Ulykkens og Sorgens Skikkelse

Af de forvistes Saga.

XIV.

Dr. Dampes Ophold i Rønne, hans sidste Leveaar og Død.

»Jeg var altsaa fri og dog ikke fri«, skriver Dampe om sin Forvisning til Bornholm. »Jeg kunde ikke bede en af de Skippere, der laa i Havnen, at føre mig hen til, hvad Kyst jeg vilde i Verden. Sværdet hang endnu over mit Hoved.« Forvisningen var nemlig formet saaledes, at han selv maatte vælge, hvor han vilde bo, men paa det Sted, han valgte, skulde han forblive, og hvis han forlod det uden Tilladelse, skulde han igen hensættes paa Christiansø.

Han valgte at bo i Rønne — af flere Grunde, men navnlig fordi han dér kendte nogen, som han haabede vilde være ham behjælpelig med Flugt; thi aldrig saa snart havde han faaet Underretning om, at han skulde til Bornholm, før han

begyndte at arbejde med Planer til at flygte derfra.

Et Fartøj, som skulde føre en Søofficer i Forretningsrejse til Bornholm, tog ogsaa Dampe med og løb efter en lykkelig Sejlsdags snart ind i Rønne Havn. Da Søofficeren belavede sig til at gaa i Land, sagde han: »Vi kan jo følges ad.« Men Dampe frabad sig paa en høflig Maade hans Følgeskab, »fordi jeg«, som han udtrykker sig, »havde haft nok af Følgeskaber af Militære«. Officeren forstod denne Vægring, paatrængte sig ikke og bevidnede ham sin Deltagelse og Glæde over Forbedringen i hans Skæbne.

Man forstaar, hvilken Forandring det maa have været for ham nu at kunne gaa frit omkring i Byen, og man forstaar tillige, naar han skriver: »Det syntes mig bestandig,

som om nogen var efter mig og fulgte mig i Hælene.«

Dampe lejede sig ind hos Smed Hovald Holm (død 1896, 92½ Aar gl.), der boede paa Hjørnet af Toldbodgade og Grønnegade — i den gamle Bindingsværksgaard, hvor Agent M. Christiansen senere gennem mange Aar drev sin omfattende Skibsredervirksomhed —, men flyttede snart ned i Kaasgade hos en Skipper Johannes Thorn (død 1900, 94 Aar gl.), som i den Tid, Dampe var paa Christiansø, havde vist ham megen Velvilje og adskillige Gange taget Bud med til hans Slægtninge i København.

Mest begejstret er han for den bornholmske Natur, gør jævnlig Ture uden for Byen, nyder i fuldt Drag Friheden og den friske Luft. Beboerne er han derimod ikke videre begejstret for. »Menneskene i Almindelighed er saaledes sindede, saa at de i deres Hjerte — thi udvortes Uøflighed mødte jeg ikke — nægtede mig den Agtelse, der er nødvendig for en-

hver Mand af Æresfølelse«, siger han.

En Beskyldning, som i Folkemunde allerede blev rettet imod ham, da han i sin Tid blev arresteret — nemlig at han skulde have forsøgt at lave falske Nøgler for at lukke Fangerne ud af Fængslerne — mødte ham ogsaa i Rønne, og det endda ikke alene hos den jævne Borger, men ogsaa blandt Lærere ved Latinskolen. Og der var intet, der pinte ham som denne Beskyldning. »Saa mange Aar havde Regeringen ladet mig lide alt det yderste Onde formedelst mit Arbejde for mine Medborgers Frihed, og alt, som disse Medborgere gav mig derfor, det var den yderste Krænkelser og bitreste Fornærmelse«, skriver han.

I denne Krænkelser maa Aarsagen sikkert søges til, at han levede saa tilbagetrukkent og holdt sig fjernet fra Omgang med Borgerne i Rønne. Han glemmer dog ikke at meddele, at der ogsaa var Mennesker med en anden Tænke-

maade, og som han derfor kunde slutte sig til i Venskab.

Under sit Ophold i Rønne syslede Dampe for det meste med litterære Arbejder: skrev Digte, der undertiden blev trykt, og et »Opraab til danske Borgere«, hvori han gjorde Rede for sine Forseelser og sin Dom. Hvad han saaledes skrev, skulde dog først godkendes af Censuren og udkom derfor ikke i den Form, Forfatteren havde givet det.

Denne Censur i Forbindelse med den skrappe Ordre, der var givet ham, om at forblive i Rønne, føltes naturligvis som et stadigt Tryk, og de gamle Tanker om at befri sig ved Flugt kom derfor atter op i ham. Han indledede i saa Henseende Forbindelse med to Sømænd, der skulde træffe Aftale med en Skipper, som saa skulde tage ham ombord i et belejligt Øjeblik. Men den paatænkte Flugt blev opgivet: han fik selv Betæneligheder ved Tanken om, hvorledes han

skulde bjerge sig eller indrette sig i et fremmed Land.

Da han havde været en Tid paa Bornholm, ansøgte han Kongen om Befrielse fra Forvisningen, men fik Afslag, idet Kancelliet ikke mente at kunne tilraade dette.

Imidlertid — Aarene gik, og selv om Dampe ikke havde sin fuldstændige Frihed, kunde han dog, som han skriver, glæde sig »ved at træde paa Jorden, indaande Luften, hvile i Lundens Skygger, beskue Markens Pragt og lytte til Naturrens Sanger-Chor, Moder-Naturen idetmindste aabnede sin Barm for mig, for derved at inddrage Trøst og Qvægelse efter saa mange Smerter«.

Endelig kom Aaret 1848 og dermed »Frihedens Morgenrøde for det danske Folk«. Ved Tronskiftet kom Dampe ind under den almindelige Amnesti for politiske Forbrydere og fik sin fuldstændige Frihed. Amtmand Krabbe indfandt sig personlig i hans Logis i Kaasgade og forkyndte ham

Friheden i »Lovens Navn«. Egentlig havde han nu sat sig for at blive hos sin gode Ven Skipper Thorn, men efter hans Slægtninges gentagne Opfordringer flyttede han dog over til København, hvor han boede i nitten Aar hos en Smedemester Faber, en Broder til Forfatteren Peter Faber — Ilge til sin Død.

Medens Dampe boede i Rønne, fik han tildelt 3 Mark daglig i Kostpenge og 30 Rdlr. aarlig til Brændsel og Belysning, men derefter blev der paa Finansloven tilstaaet ham en aarlig Understøttelse af 360 Rdlr., hvilken Pension i 1862 paa Indstilling af Folketingets Finansudvalg forhøjedes til 500 Rdlr.

Revolutionsmanden som Statspensionist — belønnet paa Finansloven! Unægtelig: Livets Lov er mangelund!

Dr. Dampes Livserindringer »Fortælling om mit Fængsel i haardeste Grad i tyve Aar og min Forvisning i syv Aar, Lidelser, mig tilføiede formedelst min Lære om Folkets